

УДК 343.9(06)М57

Поліна Станіславівна МИГАЛЕНКО,

*аспірантка кафедри кримінального процесу,
криміналістики та експертології факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ;*

Валерій Дмитрович ПЧОЛКІН,

доктор юридичних наук, професор кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології Харківського національного університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН АБО ЇХ АНАЛОГІВ

Побудова правової держави передбачає першочерговим завданням відпрацювання продуктивного механізму протидії злочинності. Ефективне, виявлення та розслідування злочинів, застосування заходів з ліквідації причин та умов, які сприяють їх вчиненню, забезпечать належну реалізацію принципу законності та невідворотності кримінальної відповідальності.

В теперішній час виникла принципово нова ситуація в ідеологічній, політичній, економічній, соціальній та правовій сфері життєдіяльності українського суспільства. Реформується українське законодавство, вносяться зміни до організаційного аспекту діяльності кримінальної поліції, що не могло не вплинути на стан протидії злочинності. На сьогодні в Україні простежується тенденція до постійного зростання кількості осіб, які вживають наркотичні засоби не за медичним призначенням, а одночасно рівень виявлення цих злочинів знижується. Для результативного виявлення і розслідування злочинів в сфері незаконного обігу наркотичних речовин необхідна криміналістична методика розслідування злочинів, яка поєднує рекомендації з проведення слідчих (розшукових) дій та застосування сил та засобів оперативно-розшукової діяльності у формі негласних слідчих (розшукових) дій. Розслідування вказаних злочинів вимагає комплексного застосування усіх наявних у розпорядженні правоохоронних органів можливостей. Отже, розробка методики виявлення та розслідування злочинів повинна бути адаптована до діючого кримінального процесуального законодавства [1, с.156].

Криміналістична методика є важливим і невід'ємним інструментом діяльності органів досудового розслідування, оскільки вона розробляє найбільш раціональні й оптимальні способи розслідування окремих видів кримінальних правопорушень. Основним складником такої методики є криміналістична характеристика, яка має велике значення для успішного розв'язання теоретичних і практичних завдань методики розслідування злочинів.

У сучасній юридичній літературі домінує точка зору, відповідно до якої між методикою розслідування й криміналістичною характеристикою злочинів існує нерозривний взаємозв'язок, який виявляється в тому, що криміналістична характеристика злочинів визначає зміст методики. Як інформаційна система, криміналістична характеристика забезпечує процес формування методики розслідування типовими даними про елементи злочинної діяльності, взаємозв'язки та взаємозалежності між ними. Успіх розслідування будь-якого злочину пов'язаний не тільки з грамотним визначенням кримінально-правових особливостей злочину, але й із пізнанням слідчим його криміналістичної сутності. Для цього слідчий повинен знати не тільки кримінально-правові, кримінально-процесуальні, кримінологічні характеристики злочинів, але й уміти цілеспрямовано виявляти необхідну криміналістичну інформацію щодо вчиненого кримінального правопорушення. У цьому істотно допомагають розроблені в криміналістичній науці характеристики різних видів злочинів [2, с. 111–114; 3, с. 152].

Саме криміналістична характеристика злочинів, як наукова категорія криміналістики являє собою систему відомостей щодо криміналістично -значущих ознак злочинів певного виду, відбиває закономірні зв'язки між ними й слугує побудові та перевірці слідчих версій, а також є тією інформаційною базою, що сприяє ефективному розслідуванню злочинів.

Криміналістична характеристика злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів, включає наступні елементи: спосіб злочину; місце та обстановку; час вчинення злочину; знаряддя й засоби; предмет посягання; особу злочинця; типові сліди злочину [4, с. 423–424].

Серед основних елементів криміналістичної характеристики злочину домінантну позицію займає *спосіб* його вчинення, а всі інші елементи, як уважають науковці, так чи інакше пов'язані з ним [5, с. 28]. Спосіб вчинення злочину охоплює систему взаємопов'язаних дій особи злочинця, що виконуються в певній послідовності, із застосуванням різних знарядь і засобів, спрямованих на досягнення

поставленої мети. Дії щодо безпосереднього скоєння злочинів диференціюються на декілька різноманітних та різнопланових способів, що утворюють самостійні склади злочинів: контрабанду, незаконне виготовлення, придбання, зберігання, перевезення та збут наркотичних засобів тощо.

Однією з основних ознак способу вчинення зазначених злочинів є їх груповий характер. Кількісне зростання зловживання наркотичними речовинами і різке підняття цін на них створюють сприятливі умови для організованої злочинності, яка являється результатом тривалого розвитку об'єктивних процесів в економіці, соціальній сфері та ідеології. При вивченні організованої злочинної діяльності важливо виявляти ознаки, за яких в кожному окремому випадку можна діагностувати діяльність саме організованої злочинності, а не простої співучасті. Дослідження, проведене О. О. Подобним, показало, що до складу організованих груп належать особи, знайомі за місцем проживання, роботи, навчання, відбування покарання, поєднані родинними зв'язками, спільними проблемами, захопленнями. Їхній спосіб життя (небажання працювати, вчитися; бродяжництво, наркоманія, незаконний бізнес і т. ін.) об'єднує людей такого кола, включаючи неповнолітніх, залишених без опіки батьків, які, у свою чергу, ведуть антисоціальний спосіб життя, розпивають спиртні напої, перебувають у місцях позбавлення волі і т. ін. Тому їхня діяльність розрахована на досить тривалий термін, у групі виділяються лідери, плануються, як правило, загалом дії для підготовки, здійснення та приховування слідів злочину, налагоджуються канали збуту наркотиків [6, с. 173–180]. Проведене дослідження показало, що за характером злочинних дій значну частину (48%) склали групи, котрі самостійно виготовляли та розповсюджували наркотики; 28% груп займались розкраданням наркотиків та їх реалізацією; 24% займались постачанням наркотиків з інших регіонів держави та з-за кордону.

Місце та обстановка вчинення злочину. Місце вчинення злочину, як елемент криміналістичної характеристики дає змогу відповісти на запитання: де учинено злочин. Місцем учинення злочину можуть бути квартира, будинок, вулиця, місце вживання спиртних напоїв або наркотиків. Важливе значення мають і ті місця, де здійснювалося підготування до вчинення злочину, або залишені сліди, пов'язані зі злочинною подією, або приховані їхні ознаки. Мережа професійно обладнаних підпільних лабораторій з виробництва наркотиків розширюється. В багатьох випадках у них працюють дипломовані спеціалісти з медичною або хімічною освітою, студенти, технічний персонал науково-дослідних установ, використовуються сучасні технології.

Обстановка скоєння злочину – це частина матеріального середовища, що містить, окрім ділянки території, сукупність різних предметів, поведінку учасників події, психологічні взаємини між ними. Обстановка, як сукупність матеріальних об'єктів на місці злочину відбиває механізм злочинної події, особливості дій злочинця та інших учасників. Криміналістичні ознаки обстановки можуть мати взаємозумовлені зв'язки з іншими елементами криміналістичної характеристики (способом злочину, часом, місцем та ін.) [7, с. 184].

Час учинення злочину. Встановлення часу скоєння злочину має важливе криміналістичне значення. Час впливає на всі етапи виникнення, існування й використання доказової інформації. Урахування впливу часового фактору в процесі розслідування дає змогу: а) визначити час події злочину; б) встановити часові зв'язки між фактами; в) з'ясувати черговість подій, дій або фактів; г) обчислити тривалість різних подій та ін.

Знаряддя й засоби вчинення злочину. Знаряддя злочину – це предмети й речовини, які злочинець використовує для досягнення очікуваного злочинного результату. Розрізняють знаряддя злочину за предметом посягання (знаряддя вбивства, знаряддя злому, знаряддя підпалу та ін.); за функціональним призначенням (спеціально виготовлені для вчинення злочинів, застосовувані в побуті, виробничій або іншій діяльності); за характером впливу (механічної, термічної, хімічної, вибухової дії тощо). До знарядь злочину належать також транспортні засоби, якщо вони використовувалися для досягнення злочинного результату.

У криміналістичній науці *предмет злочину* – це речі матеріального світу, впливаючи на які особа посягає на ті або інші суспільні відносини. Точне встановлення предмета посягання дає можливість відмежувати один злочин від іншого, суміжного з ним. Ті або інші ознаки предмета посягання можуть бути як пом'якшувочими, так і обтяжливими обставинами одного й того ж злочину. Ознаки предмета посягання в криміналістичних характеристиках можуть мати різні зв'язки, наприклад: предмет посягання – способи вчинення злочину – дані про особу злочинця. Більше половини викритих нарколабораторій спеціалізувалися на виробництві опійних наркотиків - 89 (80%). Однак останнім часом зростає кількість викритих підпільних лабораторій, які виробляли синтетичні наркотики опійної та амфетамінової груп, а також сильнодіючі речовини - 21 (20%)

До типових слідів у криміналістичній науці належать будь-які зміни середовища, що виникли внаслідок вчинення в ньому злочину. Сліди злочину охоплюють таке: а) зміни в речовій обстановці; б) сліди – відбиття (сліди рук, ніг, транспорту, інструментів тощо);

в) предмети – речові докази; г) документи – (письмові, електронні та ін.); д) ідеальні сліди (сліди пам'яті людини); е) запахові сліди; є) мікрочастинки; ж) звукові сліди.

Слідам злочину притаманні такі взаємозв'язки: від вивчення слідів – до пізнання способу та інших обставин злочину, від знань про спосіб злочину – до пошуку, виявлення та дослідження слідів злочинних дій. Слідова картина злочину є збірним поняттям, що включає опис матеріальних та ідеальних відображень і умов, що існують на момент виявлення злочину.

Найбільш значущими, на наш погляд, у структурі криміналістичної характеристики зазначених злочинів, є типові властивості *особи злочинця*, оскільки саме вони визначають вибір способу злочинних дій, предмета посягання, мотиви поведінки, як у момент вчинення злочину, так і після цього. Особисті якості злочинця нерідко є визначальними у виборі способу вчинення цих злочинів. Так, перевізниками є особи, які здійснюють різними способами незаконне перевезення (транспортування) наркотичних засобів з місць їх вирощування, виготовлення або зберігання в місця їх подальшої переробки, збуту та споживання. Збувальники - це особи, які здійснюють незаконну реалізацію наркотичних засобів. Особливістю протиправної діяльності збувальників наркотиків є її груповий характер, розгалуженість злочинних зв'язків, їх міжрегіональний та міжнародний характер, розподіл ролей серед учасників групи. Перекупники це ті, хто займається придбанням партій наркотиків у оптових збувальників, фасуванням та збутом їх роздрібним збувальникам. Деякі з них споживають наркотики, але епізодично. Іноді виступають і в ролі перевізників. Виготівельники (виробники) - це особи, які безпосередньо переробляють наркотичну сировину або виготовляють готовий до споживання наркотик, здійснюють його рафінування (очищення від побічних домішок) з метою підвищення концентрації наркотичної основи в готовому наркотикі.

Отже, наркобізнес – це особливий вид різноманітної, широко розгалуженої, професійної злочинної діяльності високо організованих і добре законспірованих наркоугруповань, які мають міжнародні зв'язки, широкі корумповані контакти і займаються, у вигляді промислу, незаконним обігом наркотичних засобів з метою постійного отримання максимальних прибутків, а також впливу на політичне та громадське життя держави. Тому криміналістична характеристика незаконного обігу наркотиків учасниками організованої злочинності має велике значення для вдосконалення заходів протидії вказаному кримінальному явищу.

Список бібліографічних посилань

1. Федосова О. В. Інтеграція кримінально-правових наук та її вплив на формування структури методики розслідування окремих груп злочинів // The development of legal sciences: problems and solutions : International scientific-practical conference (April, 27–28). Kaunas: Izdevniecība «Baltija Publishing», 2018. С. 155–158.
2. Малярова В. О. Криміналістична методика: питання співвідношення криміналістичної характеристики з іншими. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2015. Вип. 35, ч. 1, т. 3. С. 111–114.
3. Пчолкін В. Д., Іванцова О. В. Криміналістична характеристика злочинів, що вчинюються у сфері економічної діяльності. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2016. № 3 (74). С. 151–158.
4. Криміналістика : підручник / В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель, В. О. Коновалова та ін. ; за ред. В. Ю. Шепітька. 5-те вид. перероб. та допов. Київ : Ін Юре, 2016. 640 с.
5. Зав'ялов С. М. Спосіб вчинення злочину: сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2005. 232 с.
6. Подобний О. О. Окремі аспекти соціально-психологічної характеристики учасників корисливо-насиленницьких організованих угруповань. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2011. № 4. С. 173–180.
7. Настільна книга слідчого / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. 3-тє вид., перероб. і допов. Київ : Ін Юре, 2011. 736 с.

Одержано 23.04.2021

УДК 343.9

Айтадж Ідріскізи МУРАДЛИ,

*аспірант відділу організації освітньо-наукової підготовки
Харківського національного університету внутрішніх справ
Науковий керівник:*

Валерій Дмитрович ПЧОЛКІН,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального
процесу, криміналістики та експертології факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ОСНОВНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ВИРОБНИЦТВА СПОЖИВЧИХ ТОВАРІВ

Виробництво споживчих товарів відіграє значну роль у розвитку економіки, але злочинність у цій сфері негативно впливає на